

До спеціалізованої вченої ради
ДФ 35.051.158
Львівського національного університету
імені Івана Франка,
79000, м. Львів, вул. Університетська, 1

РЕЦЕНЗІЯ
на дисертацію ДЕМЧУКА Павла Володимировича
на тему «Законність як елемент принципу верховенства права у
кримінальному праві»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 081 «Право»

Актуальність теми дисертації. Проблема принципів кримінального права традиційно є однією з найбільш обговорюваних у доктрині кримінального права, але водночас належить і до числа найбільш дискусійних проблем. Такий стан зумовлений кількома причинами. По-перше, принципи кримінального права, як і будь-якої іншої галузі права, за визначенням є засадничими положеннями, що визначають зміст та спрямованість кримінально-правових норм, тобто є їхньою першоосновою. Це означає, що до принципів неодноразово звертаються як науковці, так і юристи-практики у процесі тлумачення кримінально-правових норм та з метою вирішення інших питань, що виникають під час їхнього застосування. Принципами кримінального права повинен керуватися також і законодавець під час внесення змін до тексту кримінального закону, що буде запорукою системного підходу до його удосконалення. Завдяки цьому принципи кримінального права є не лише теоретичними положеннями, але й характеризуються неабияким практичним значенням. По-друге, принципи кримінального права не є формалізованими у тому розумінні, що законодавець у чинному КК України не закріпив їхнього переліку та не розкрив їхнього змісту. Звичайно, що у нормах кримінального закону можна прослідкувати реалізацію різних принципів кримінального права, проте у теорії кримінального права не сформульовано єдиного підходу ані щодо їхньої кількості, ані щодо конкретного змісту різних принципів.

Усе зазначене вище особливо яскраво проявляється під час дослідження верховенства права та законності у контексті кримінального права. Ключовими питаннями тут є такі: 1) яким є зміст принципу верховенства права у кримінальному праві? 2) чи охоплює принцип верховенства права у кримінальному праві законність як свою складову, чи навпаки законність потрібно розглядати як самостійний принцип кримінального права? 3) який зміст вкладається у законність у кримінальному праві та у чому її відмінності від верховенства права? Саме осмисленню та пошуку шляхів вирішення цих питань і присвячена рецензована дисертація, що безсумнівно надає їй актуальності та зумовлює інтерес до неї як з доктринального погляду, так і з позиції

правозастосування. Не знижує актуальності теми також і той факт, що досліджувані проблеми є далеко не новими у кримінально-правовій науці та неодноразово висвітлювалися різними дослідниками, оскільки станом на сьогодні їх не можна вважати однозначно вирішеними, що дає підстави для подальшої розробки.

Оцінка результатів проведеного дослідження. Варто зазначити, що дисертант правильно визначив об'єкт та предмет дослідження, що стало підґрунтям для вдалого формулювання переліку завдань, які він перед собою поставив. Ці завдання були виконані в межах проведеного дослідження, а тому мету дослідження, що сформульована як визначення змісту законності як елемента принципу верховенства права в кримінальному праві та проблем його реалізації на рівнях правотворення та правозастосування, досягнуто.

Окремо варто відзначити, що здобувач вдало обрав та реалізував методи наукового дослідження, що дало змогу виявити та послідовно проаналізувати більшість проблемних аспектів обраної теми.

Також важливо наголосити на доволі значній джерельній базі дослідження, що налічує 285 джерел, майже 20 відсотків з яких є джерелами, опублікованими англійською мовою.

За темою дисертації дисертант опублікував 20 наукових праць, серед яких є наукові статті, зокрема і у фахових виданнях України, а також тези доповідей на конференціях, проведених як в Україні, так і за кордоном. Така кількість публікацій засвідчує належну апробацію результатів проведеного дослідження.

За результатами вивчення роботи можна дійти висновку, що сформульовані у вступі положення, які характеризуються науковою новизною, дійсно є такими. Вони є належним чином обґрунтованими та є логічним і закономірним результатом дослідження, викладеного у різних підрозділах роботи. Обсяг дослідження та сформульовані як висновки положення дають підстави вважати рецензовану дисертацію комплексним науковим дослідженням проблем співвідношення верховенства права та законності у кримінальному праві.

Окремого схвалення заслуговують такі висновки:

1. Висновок про те, що «принцип законності розвинувся з ідеї обмеження свавілля держави щодо покарання особи та розглядається як концентрований виклад цінностей, який має в своїй основі: (1) згоду на прийняття обмежень, які накладаються КЗ, через використання демократичних процедур у його прийнятті; (2) особисту автономію громадян щодо вибору своєї поведінки з огляду на закони, які визначають кримінально-протиправні дії; (3) обмеження свавілля держави щодо покарання громадян. Тому досліджуваний принцип впливає як на правотворення, так і на правозастосування» (с. 228–229 дисертації).

Цей висновок є цінним з огляду на те, що допомагає краще зрозуміти сутність принципу законності, адже якщо ми знаємо причини виникнення певного явища, то нам легше зрозуміти і його спрямованість, тобто те, для чого воно існує. Власне, якщо у цьому контексті вести мову про законність, то вона

спрямована на запобігання не виправданому обмеженню прав людини через застосування кримінально-правових засобів, забезпечення єдиних підходів до притягнення до кримінальної відповідальності та покарання осіб, які вчинили кримінальні правопорушення тощо. Принцип законності набуває особливого смислу в кримінальному праві, адже за своїм потенціалом впливу на особу ця галузь вважається найбільш репресивною серед усіх галузей права, а тому потребує дотримання чітких законодавчих рамок під час застосування кримінально-правових норм;

2. Висновок щодо розуміння визначеності положень кримінального закону як однієї з вимог законності, що є якісною вимогою та кореспондує можливості особи з'ясувати єдиний зміст певного положення із його текстуального викладу (у тому числі з аналізу нормативного акту в цілому). Також зазначено про суб'єктивний та об'єктивний критерії оцінки визначеності та перелічено засоби її забезпечення (с. 230 дисертації).

У такому розумінні визначеність є одним із критеріїв якості положень кримінального закону. Це означає, що закон викладено якомога чіткіше, його розуміння є однозначним і суб'єкти, які вивчають закон або застосовують його, достеменно розуміють задум законодавця, втілений у законі. Як видається, за таких умов істотно полегшиться процес правозастосування, а також підвищиться ступінь єдності та однорідності судової практики. Загалом варто відзначити, що запропоновані дисертантом засоби забезпечення визначеності положень кримінального закону можуть бути застосовані не лише в рамках кримінального права, але й щодо усіх інших галузей права без винятку.

Значення одержаних результатів. Обґрунтовані у роботі висновки є істотним внеском у розробку кримінально-правових проблем, пов'язаних з принципами кримінального права. Запропоновані у роботі висновки можуть бути застосовані:

- у законотворчій діяльності, оскільки у додатках до дисертації викладено проєкт Закону України, яким запропоновано внести зміни як до КК України, так й інших нормативно-правових актів з метою реалізації принципу законності у кримінальному праві;

- під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальне право України. Загальна частина», «Кримінальне право України. Особлива частина», «Механізм кримінально-правового регулювання», оскільки сформульовані у роботі висновки сприяють кращому розумінню принципу законності у системі принципів кримінального права та шляхів оцінки положень кримінального закону через призму вимог принципу законності;

- у науковій роботі, оскільки проведене дисертантом дослідження може дати поштовх для подальших наукових розробок не лише у царині принципу законності, але також і проблематики принципів кримінального права загалом;

- у практичній діяльності, оскільки обґрунтовані у роботі висновки сприятимуть підвищенню якості судових рішень в частині забезпечення реалізації принципу законності на етапі правозастосування.

Дотримання правил академічної доброчесності. Під час ознайомлення з роботою не виявлено жодного випадку порушення здобувачем правил академічної доброчесності. Не виявлено академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації як у дисертації, так і у наукових публікаціях дисертанта.

Водночас деякі із розглянутих у роботі питань **потребують глибшої деталізації**, а саме:

1) аналізуючи проблеми оцінювання якості положень кримінального закону, здобувач запропонував забезпечити якість реалізації законності у правозастосуванні при подоланні недоліків кримінального закону шляхом формулювання порядку оцінювання правильності інтерпретації положень кримінального закону. Одним із положень, на яких повинен базуватися цей порядок, є те, що результат інтерпретації повинен узгоджуватися із цінностями українського суспільства, що повинно бути продемонстровано в акті правозастосування (с. 235 дисертації).

У зв'язку з викладеним виникає низка питань. По-перше, цінності є оціночним за своїм характером поняттям, тому не зрозуміло, що саме вважати цінностями у разі інтерпретації положень закону. По-друге, на який саме перелік цінностей потрібно зважати? Чи загалом можна вести мову про існування хоча б приблизного переліку цінностей, про який можна сказати, що вони є цінностями усього суспільства? По-третє, як саме у акті правозастосування можна продемонструвати, що результат інтерпретації узгоджується з цінностями суспільства, навіть за умови, що їхній перелік є усталеним?

2) у висновках до роботи зазначено, що «... положення щодо строків притягнення до кримінальної відповідальності мають процесуальний характер, а не матеріально-правовий, а тому їх продовження не спричинятиме застосування вимоги про заборону зворотної дії кримінального закону, який погіршує становище особи; ...» (с. 232 дисертації). Також цей висновок деталізований на с. 137–139 дисертації.

Це положення потребує роз'яснення, адже строки давності притягнення до кримінальної відповідальності на сьогодні врегульовані у ст. 49 КК України, який є матеріальним законом, а не процесуальним. Відповідно в частині зворотної дії положень КК України застосовуються ті ж самі правила, як і щодо зворотної дії інших положень кримінального закону, тобто положення ст. 5 КК України. А тому положення нового закону, що унеможливають застосування строків давності до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, за умови, що положення попереднього закону допускали таку можливість, є такими що іншим чином погіршують становище особи, а тому не можуть мати зворотної дії в часі.

Варто також відзначити, що навіть якщо визнати, що положення про строки давності притягнення до кримінальної відповідальності мають процесуальний характер, це не вплине на оцінку наведеної у дисертації ситуації, адже слід керуватися положенням ч. 1 ст. 58 Конституції України, згідно якого закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім

випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи. Положення закону, нехай і процесуального, не матимуть зворотної дії в часі, адже не є сприятливими для особи, яка вчинила кримінальне правопорушення;

3) у назві підрозділу 2.3. дисертації зазначено про заборону застосування аналогії для визначення кримінальних правопорушень та кримінально-правових засобів, що за них застосовуються, натомість у п. 2.3. висновків до дисертації (с. 231 дисертації) та у проєкті зміненої ч. 4 ст. 3 КК України (с. 267 дисертації) зазначено, що застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією щодо визначення кримінальної протиправності і караності, а також інших кримінально-правових наслідків, що погіршують становище особи, заборонено.

Наведене дає підстави для запитання про те, чи тотожними є поняття «кримінально-правові засоби» та «кримінально-правові наслідки» та яке значення вкладає автор у кожне з них?

Наведені зауваження носять дискусійний характер, що зумовлено актуальністю обраної теми та її практичним значенням, а тому не впливають на позитивну оцінку роботи. Позиція дисертанта щодо цих питань може бути роз'яснена під час захисту або в межах подальших наукових досліджень.

Загальний висновок. Враховуючи викладене, дисертація ДЕМЧУКА Павла Володимировича на тему: «Законність як елемент принципу верховенства права у кримінальному праві» відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (із змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України від 21.03.2022 року № 341 та від 19.05.2023 року № 502), та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 року № 40, а її автор, Демчук Павло Володимирович, заслуговує присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

**доцент кафедри кримінального
права і кримінології**

**Львівського національного університету
імені Івана Франка,**

кандидат юридичних наук, доцент

Дмитро КРИКЛИВЕЦЬ